

PRAWA CZŁOWIEKA

Wojciech Brzozowski
Adam Krzywoń
Marcin Wiącek

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE **2**

PRAWA CZŁOWIEKA

Wojciech Brzozowski
Adam Krzywoń
Marcin Wiącek

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

WYDANIE

2

Stan prawny na 1 lipca 2019 r.

Wydawca
Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Anna Poptawska

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Łamanie
Fotoedytor

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2019

ISBN 978-83-8187-091-7
2. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wykaz powołanych aktów prawnych	15
Od autorów	19
Rozdział 1	
Zagadnienia wstępne (<i>Wojciech Brzozowski</i>)	23
1. Prawo podmiotowe i pojęcia pokrewne	23
2. Prawa i wolności	26
3. Idea praw człowieka	29
4. Generacje praw człowieka	31
5. Podmioty praw człowieka	33
6. Adresaci praw człowieka	37
7. Granice i ograniczenia praw człowieka	39
8. Efekt mrozący	44
9. Derogacja zobowiązań z zakresu praw człowieka	45
10. Prawa człowieka a rządy prawa	46
Rozdział 2	
Krajowy system ochrony praw człowieka i obywatela (<i>Marcin Wiącek</i>)	49
1. Uwagi wstępne	50
2. Sądy	50
3. Trybunał Konstytucyjny	57
4. Trybunał Stanu	63
5. Rzecznik Praw Obywatelskich i inne organy rzecznikowskie	65
Rozdział 3	
Regionalne systemy ochrony praw i wolności (<i>Adam Krzywoń</i>)	70
1. Uwagi wstępne	71
2. Europejski system ochrony praw i wolności – Rada Europy	71

2.1. Rada Europy	71
2.2. Europejska Konwencja Praw Człowieka	73
2.3. Ewolucja mechanizmów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka ...	74
2.4. Prawa i wolności zagwarantowane w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz zasady przewodnie	76
2.5. Europejski Trybunał Praw Człowieka	80
2.6. Skargi międzypaństwowe oraz skargi indywidualne	82
2.7. Postępowanie przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka	84
2.8. Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	86
2.9. Inne konwencje Rady Europy	89
3. Europejski system ochrony praw i wolności – Unia Europejska	92
3.1. Unia Europejska a prawa jednostki	92
3.2. Karta Praw Podstawowych	93
3.3. Przystępowanie Unii Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka	96
4. Pozaeuropejskie systemy ochrony praw człowieka	99
4.1. System międzyamerykański	99
4.2. System afrykański	100

Rozdział 4

Uniwersalny system ochrony praw człowieka (<i>Wojciech Brzozowski</i>)	101
1. U źródeł uniwersalnego systemu ochrony	101
2. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka	104
3. Od Deklaracji do Paktów	107
4. Mechanizmy kontrolne Paktów	110
5. Inne traktaty w systemie ONZ	114
6. Nowe organy ochrony praw człowieka	116

Rozdział 5

Godność człowieka, prawna ochrona życia, zakaz maltretowania

(<i>Adam Krzywoń</i>)	118
1. Godność człowieka	118
1.1. Godność osobowa i godność osobowościowa	118
1.2. Cechy godności człowieka	119
1.3. Socjalny wymiar godności człowieka	122
2. Prawo do ochrony życia	123
2.1. Bezwzględny zakaz stosowania kary śmierci	123
2.2. Początek i koniec prawnej ochrony życia	125
2.3. Ograniczenia prawa do ochrony życia	127
2.4. Planowanie akcji z użyciem siły	128
2.5. Ochrona życia przed atakami ze strony osób trzecich	130
2.6. Proceduralny aspekt prawa do ochrony życia	131

3. Zakaz maltretowania	132
3.1. Treść i podstawy zakazu maltretowania	132
3.2. Absolutny charakter zakazu maltretowania	133
3.3. Test ścisłej konieczności użycia siły	134
3.4. Tortury	136
3.5. Maltretowanie wynikające z warunków panujących w zakładach karnych	137
3.6. Inne przypadki maltretowania	140

Rozdział 6

Wolność osobista i odpowiedzialność jednostki (Marcin Wiącek)	142
1. Wolność osobista	142
2. Zasada <i>ne bis in idem</i>	149
3. Zakaz karania bez podstawy prawnej	152

Rozdział 7

Prawo do sądu i rzetelnego procesu sądowego (Marcin Wiącek)	160
1. Treść i ograniczenia prawa do sądu	161
2. Uprawnienia składające się na prawo do sądu	161
3. Postępowanie sądowe w sprawach karnych	169

Rozdział 8

Prawo do prywatności (Wojciech Brzozowski)	173
1. Źródła prawa do prywatności	173
2. Tożsamość człowieka	176
2.1. Tożsamość rodzinna	176
2.2. Tożsamość płciowa i orientacja seksualna	179
3. Autonomia człowieka	181
3.1. Płodność człowieka	181
3.2. Autonomia informacyjna	184
3.3. Inne aspekty autonomii jednostki	187
4. Prawo do ochrony czci i dobrego imienia	188
5. Prawo do ochrony życia rodzinnego	190
6. Tajemnica komunikowania się	194
7. Nienaruszalność mieszkania	196

Rozdział 9

Wolność myśli, sumienia i religii (Wojciech Brzozowski)	198
1. Konstrukcja prawna	198
2. Przekonania podlegające ochronie	202
3. Czynności kultowe	204
4. Symbole i ubiór religijny	206

5. Nauczanie religii i wychowanie religijne dzieci	209
6. Inne formy uzewnętrzniania przekonań religijnych	213
7. Ochrona uczuć religijnych	216
8. Status wspólnot religijnych i światopoglądowych	218

Rozdział 10

Wolność wypowiedzi (<i>Adam Krzywoń</i>)	223
1. Uwagi wstępne	223
2. Indywidualny i zbiorowy aspekt wolności wypowiedzi	224
3. Forma i treść wypowiedzi	226
4. Wypowiedź polityczna oraz debata w sprawach publicznych	228
5. Wolność twórczości artystycznej i swoboda badań naukowych	230
6. Autor wypowiedzi	233
7. Status osoby, do której odnosi się wypowiedź	234
8. Ograniczenia wolności wypowiedzi	239
9. Wolność wypowiedzi a ochrona pamięci historycznej	243

Rozdział 11

Wolność zgromadzeń i zrzeszania się (<i>Marcin Wiącek</i>)	246
1. Wolność zgromadzeń	246
1.1. Podstawy prawne i treść wolności zgromadzeń	246
1.2. Pojęcie i cechy zgromadzenia	248
1.3. Wymóg pokojowości zgromadzenia	249
1.4. Wolność organizowania zgromadzeń	251
1.5. Wolność uczestniczenia w zgromadzeniach	255
2. Wolność zrzeszania się	257
2.1. Podstawy prawne i treść wolności zrzeszania się	257
2.2. Pojęcie i rodzaje zrzeszeń	258
2.3. Ograniczenia wolności zrzeszania się	260

Rozdział 12

Zasada równości i zakaz dyskryminacji (<i>Adam Krzywoń</i>)	264
1. Podstawy prawne zasady równości i zakazu dyskryminacji	265
2. Treść zasady równości	267
3. Równość jako tzw. metaprawo	272
4. Równość w stanowieniu prawa i w jego stosowaniu	273
5. Odstępstwa od zasady równości	275
6. Równość kobiet i mężczyzn	277
7. Zakaz dyskryminacji	279

Rozdział 13

Wybrane prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne	284
1. Prawo do własności i innych praw majątkowych (<i>Marcin Wiącek</i>)	285
1.1. Podstawy prawne i treść prawa do własności	285
1.2. Ograniczenia prawa do własności	286
1.3. Odebranie prawa do własności	287
1.4. Ochrona praw majątkowych innych niż prawo do własności	289
2. Wolność działalności gospodarczej (<i>Marcin Wiącek</i>)	291
2.1. Podstawy prawne i treść wolności działalności gospodarczej	291
2.2. Ograniczenia wolności działalności gospodarczej	293
3. Prawo do ochrony zdrowia (<i>Marcin Wiącek</i>)	295
3.1. Podstawy prawne i treść prawa do ochrony zdrowia	295
3.2. Uprawnienia składające się na prawo do ochrony zdrowia	297
4. Prawo do nauki (<i>Wojciech Brzozowski</i>)	299
4.1. Treść i znaczenie prawa do nauki	299
4.2. Zagadnienia szczegółowe	301
5. Prawo do kultury (<i>Wojciech Brzozowski</i>)	303
6. Prawa pracownicze (<i>Adam Krzywoń</i>)	305
6.1. Podstawy prawne ochrony praw pracowniczych	305
6.2. Praca i pracownik	307
6.3. Indywidualne prawa pracownicze	308
6.4. Zbiorowe prawa pracownicze	309
7. Prawo do zabezpieczenia społecznego (<i>Adam Krzywoń</i>)	309

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- EKPCz, Europejska Konwencja Praw Człowieka** – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- EKS** – Europejska Karta Społeczna (Dz.U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67 ze zm.)
- k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145)
- k.k.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.)
- k.k.w.** – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2019 r. poz. 676 ze zm.)
- k.p.** – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2019 r. poz. 1040 ze zm.)
- k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1360 ze zm.)
- k.r.o.** – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2017 r. poz. 682 ze zm.)
- k.w.** – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.)
- Karta NZ** – Karta Narodów Zjednoczonych. Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, San Francisco, 26.06.1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm.)
- Konstytucja** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- Konstytucja PRL** – Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 22.07.1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232 ze zm.)
- KPP UE** – Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)
- MPPGŚiK** – Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169)
- MPPOiP** – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)

- p.u.s.a.** – ustawa z 25.07.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 2107 ze zm.)
- p.u.s.p.** – ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 52 ze zm.)
- p.u.s.w.** – ustawa z 21.08.1997 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1921 ze zm.)
- PDPCz, Deklaracja** – Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Paryż, 10.12.1948 r. (<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>)
- RODO** – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119, s. 1)
- rozporządzenie nr 1099/2009** – rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z 24.09.2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania (Dz.Urz. UE L 303, s. 1, ze zm.)
- Statut RE** – Statut Rady Europy, przyjęty w Londynie 5.05.1949 r., tzw. Traktat londyński (Dz.U. z 1994 r. Nr 118, poz. 565)
- TFUE** – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
- Traktat z Lizbony** – Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie 13.12.2007 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 203, poz. 1569)
- TUE** – Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
- ustawa o RPO** – ustawa z 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2018 r. poz. 2179 ze zm.)
- ustawa o SN** – ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2019 r. poz. 825)
- ustawa o statusie sędziów TK** – ustawa z 30.11.2016 r. o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1422)
- ustawa o TK** – ustawa z 30.11.2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. poz. 2072 ze zm.)
- ustawa o TS** – ustawa z 26.03.1982 r. o Trybunale Stanu (Dz.U. z 2016 r. poz. 2050 ze zm.)

Czasopisma

- EPS** – „Europejski Przegląd Sądowy”
- PiP** – „Państwo i Prawo”
- PiZS** – „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”
- Prok. i Pr.** – „Prokuratura i Prawo”
- Prz. Sąd.** – „Przegląd Sądowy”
- Prz. Sejm.** – „Przegląd Sejmowy”

Inne

CBA	– Centralne Biuro Antykorupcyjne
ETPCz	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
KRRiT	– Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji
KRS	– Krajowa Rada Sądownictwa
MOP	– Międzynarodowa Organizacja Pracy
MTK	– Międzynarodowy Trybunał Karny
NBP	– Narodowy Bank Polski
NIK	– Najwyższa Izba Kontroli
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
RE	– Rada Europy
RP	– Rzeczpospolita Polska
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TS	– Trybunał Stanu
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UE	– Unia Europejska
UNESCO	– Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury

WYKAZ POWOŁANYCH AKTÓW PRAWNYCH

1. Akty konstytucyjne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22.07.1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232 ze zm.)

2. Ustawy i inne akty prawa krajowego

Ustawa z 21.04.1936 r. o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 30, poz. 241 ze zm.)

Ustawa z 21.04.1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 30, poz. 240 ze zm.)

Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2017 r. poz. 682 ze zm.)

Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145)

Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1360 ze zm.)

Ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.)

Ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2019 r. poz. 1040 ze zm.)

Ustawa z 26.03.1982 r. o Trybunale Stanu (Dz.U. z 2016 r. poz. 2050 ze zm.)

Ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914)

Ustawa z 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2018 r. poz. 2179 ze zm.)

Ustawa z 17.05.1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. z 2017 r. poz. 1153)

Ustawa z 12.10.1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. z 2018 r. poz. 1869 ze zm.)

Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.)

Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2019 r. poz. 676 ze zm.)

Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1987 ze zm.)

Ustawa z 27.06.1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. z 2018 r. poz. 580)

Ustawa z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2019 r. poz. 122 ze zm.)

Ustawa z 21.08.1997 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1921 ze zm.)

Ustawa z 18.12.1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. z 2018 r. poz. 2032 ze zm.)

Ustawa z 25.06.1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (Dz.U. z 2019 r. poz. 645)

Ustawa z 6.01.2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2017 r. poz. 922 ze zm.)

Ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 52 ze zm.)

- Ustawa z 25.07.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 2107 ze zm.)
- Ustawa z 24.04.2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2019 r. poz. 688)
- Ustawa z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. z 2018 r. poz. 75)
- Ustawa z 8.07.2005 r. o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2097)
- Ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2019 r. poz. 852)
- Ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2019 r. poz. 369)
- Ustawa z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. z 2019 r. poz. 1127 ze zm.)
- Ustawa z 20.03.2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1870 ze zm.)
- Ustawa z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2018 r. poz. 1829 ze zm.)
- Ustawa z 3.12.2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz.U. z 2016 r. poz. 1219)
- Ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2019 r. poz. 684)
- Ustawa z 12.05.2011 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa (Dz.U. z 2019 r. poz. 84 ze zm.)
- Ustawa z 24.05.2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2018 r. poz. 1834 ze zm.)
- Ustawa z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2014 r. poz. 24 ze zm.)
- Ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 2224 ze zm.)
- Ustawa z 15.01.2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1207 ze zm.)
- Ustawa z 25.06.2015 r. o leczeniu niepłodności (Dz.U. z 2017 r. poz. 865 ze zm.)
- Ustawa z 24.07.2015 r. – Prawo o zgromadzeniach (Dz.U. z 2019 r. poz. 631)
- Ustawa z 5.08.2015 r. o rozpatrywaniu reklamacji przez podmioty rynku finansowego i o Rzeczniku Finansowym (Dz.U. z 2018 r. poz. 2038 ze zm.)
- Ustawa z 30.11.2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. poz. 2072 ze zm.)
- Ustawa z 30.11.2016 r. o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1422)
- Ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2019 r. poz. 825)
- Ustawa z 6.03.2018 r. o Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorców (Dz.U. poz. 648)
- Ustawa z 10.05.2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. poz. 1000 ze zm.)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14.04.1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (Dz.U. Nr 36, poz. 155 ze zm.)
- Dekret z 12.12.1981 r. o stanie wojennym (Dz.U. Nr 29, poz. 154 ze zm.)

3. Prawo Unii Europejskiej

- Dyrektywa Rady 2000/43/WE z 29.06.2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz.Urz. WE L 180, s. 22)
- Dyrektywa Rady 2000/78/WE z 27.11.2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz.Urz. WE L 303, s. 16)

- Dyrektywa Rady 2004/113/WE z 13.12.2004 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług (Dz.Urz. UE L 373, s. 37, ze zm.)
- Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 5.07.2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (Dz.Urz. UE L 204, s. 23)
- Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie 13.12.2007 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 203, poz. 1569)
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z 24.09.2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania (Dz.Urz. UE L 303, s. 1, ze zm.)
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119, s. 1)
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
- Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13)
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)

4. Umowy i inne dokumenty międzynarodowe

- Karta Narodów Zjednoczonych. Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, San Francisco, 26.06.1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 ze zm.)
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Paryż, 10.12.1948 r. (<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>)
- Statut Rady Europy, przyjęty w Londynie 5.05.1949 r., tzw. Traktat londyński (Dz.U. z 1994 r. Nr 118, poz. 565)
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie 18.10.1961 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67)
- Protokół nr 1 i nr 4 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony w Paryżu 20.03.1952 r. oraz sporządzony w Strasburgu 16.09.1963 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175)
- Konwencja nr 102 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca minimalnych norm zabezpieczenia społecznego (Dz.U. z 2005 r. Nr 93, poz. 775)
- Międzynarodowa Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwarta do podpisu w Nowym Jorku 7.03.1966 r. (Dz.U. z 1969 r. Nr 25, poz. 187)
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169)
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
- Amerykańska Konwencja Praw Człowieka z 1969 r. (<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1969-a-c0.html>)
- Konwencja nr 131 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca ustalania płac minimalnych, zwłaszcza w odniesieniu do krajów rozwijających się (www.mop.pl/doc/html/konwencje/k131.html)

- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 18.12.1979 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71)
- Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów uchwalona na konferencji Organizacji Jedności Afrykańskiej w Nairobi 26.06.1981 r. (<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1981.html>)
- Protokół nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu 28.04.1983 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 23, poz. 266)
- Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony 22.11.1984 r. w Strasburgu (Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364)
- Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10.12.1984 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378)
- Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu 26.11.1987 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238)
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526)
- Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, Nowy Jork, 15.12.1989 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 891)
- Międzynarodowa Konwencja o ochronie praw wszystkich pracowników – migrantów i członków ich rodzin przyjęta 18.12.1990 r. rezolucją 45/158 Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych
- Protokół nr 11 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący przekształcenia mechanizmu kontrolnego ustanowionego przez Konwencję, sporządzony w Strasburgu 11.05.1994 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 147, poz. 962)
- Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie 17.07.1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708)
- Protokół nr 12 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przyjęty w Rzymie 4.11.2000 r. (http://radalegisacyjna.gov.pl/sites/default/files/dokumenty/protokol_12.pdf)
- Protokół nr 13 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności dotyczący zniesienia kary śmierci we wszystkich okolicznościach, sporządzony w Wilnie 3.05.2002 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 1155)
- Protokół Fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęty 18.12.2002 r. w Nowym Jorku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych (Dz.U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192)
- Protokół nr 14 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności zmieniający system kontroli Konwencji przyjęty w Strasburgu 13.05.2004 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 90, poz. 587)
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze sprost.)
- Międzynarodowa konwencja w sprawie ochrony wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem, przyjęta 20.12.2006 r. w czasie 61. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych (http://brpd.gov.pl/sites/default/files/prawa_dziecka_-_zbior_dokumentow_onz.pdf)
- Rezolucja Rady Praw Człowieka ONZ z 19.04.2012 r., Human rights, democracy and the rule of law, 19/36
- Protokół nr 15 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przyjęty 15.05.2013 r., otwarty do podpisu 24.06.2013 r.

OD AUTORÓW

Zachęceni sukcesem wydawniczym oraz przychylnym odbiorem środowiska naukowego, oddajemy Czytelnikom do rąk drugie wydanie naszego podręcznika. Za jego przygotowaniem przemawiało zarówno szybkie wyczerpywanie się dotychczasowego nakładu, jak i dynamiczny rozwój dziedziny, której poświęcone jest niniejsze opracowanie.

Idea powstania tego podręcznika zrodziła się w związku z reformą programu studiów prawniczych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, wdrażaną od roku akademickiego 2017/2018. Twórcy tej reformy uznali – najzupełniej zresztą słusznie – że nauka o prawach człowieka stanowi nieodłączną część edukacji prawniczej, a wiedza z tego zakresu powinna być przekazywana na możliwie wczesnym etapie kształcenia. Wkrótce jednak przekonaliśmy się, że na polskim rynku wydawniczym nie ma obecnie pozycji, która odpowiadałaby w pełni naszemu wyobrażeniu o tym, jak powinien wyglądać podręcznik do nowego przedmiotu. Istniejące opracowania, chociaż niejednokrotnie bardzo wartościowe, często dotyczą węższego kręgu zagadnień lub ujmują je z perspektywy wybranego – krajowego, regionalnego bądź uniwersalnego – systemu ochrony. Ponadto część spośród tych opracowań nie była od lat wznawiana i aktualizowana, co z upływem czasu w naturalny sposób ogranicza ich przydatność w dydaktyce uniwersyteckiej.

Podczas prac nad podręcznikiem przyświecały nam trzy główne założenia.

Po pierwsze, chcieliśmy, aby było to opracowanie kompletne pod względem zakresu tematycznego – a więc obejmujące wstępne zagadnienia teoretyczne i konstrukcyjne, informacje o istniejących systemach instytucjonalnych ochrony praw jednostki oraz omówienie treści normatywnej poszczególnych praw, z naciskiem na prawa osobiste i polityczne. Do niezbędnego minimum ograniczyliśmy natomiast wzmianki dotyczące dziejów idei praw człowieka, uznając, że kwestie te stanowią przedmiot wykładu historii prawa.

Po drugie, dobry podręcznik powinien dostarczać aktualnej wiedzy na temat sposobu rozumienia i stosowania przepisów o prawach człowieka w praktyce orzeczni-

czej. Z tego względu zdecydowaliśmy się na zamieszczenie w tekście znacznej liczby odesłań do odpowiednich orzeczeń, przede wszystkim Trybunału Konstytucyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Odesłania te pełnią funkcję swego rodzaju przewodnika po orzecznictwie i mają pomóc początkującym adeptom nauki o prawach człowieka w poszerzeniu znajomości interesujących ich zagadnień.

Po trzecie, nasz podręcznik był przygotowywany przede wszystkim z myślą o studentach prawa i takie też jest jego podstawowe zastosowanie. Zależało nam jednak, aby mógł zostać wykorzystany pomocniczo także na pokrewnych kierunkach studiów, takich jak zwłaszcza administracja, nauki polityczne, stosunki (studia) międzynarodowe, europeistyka i bezpieczeństwo wewnętrzne. W tym celu podajemy w nim pewne objaśnienia i przykłady, które osobie zaawansowanej w studiowaniu prawa mogą się wydać oczywiste, ale z pewnością nie będą takie – co wiemy z własnych doświadczeń dydaktycznych – dla studenta początkującego.

Na początku poszczególnych rozdziałów zamieszczone zostały zestawienia zalecanej literatury. Znalazły się tam głównie wybrane przez nas – ze świadomą preferencją dla publikacji najnowszych – opracowania polskie, ale zdecydowaliśmy się włączyć do tych zestawów także tytuły obce, niemal wyłącznie anglojęzyczne. Uważamy, że choć pozycja podstawowa, jaką jest podręcznik, musi być dostępna w języku narodowym, to nic nie stoi na przeszkodzie, aby szczególnie zainteresowani studenci od samego początku poszerzali wiedzę, czerpiąc ją z literatury światowej. Z pewnością przeszkody takiej nie stanowi już dzisiaj bariera językowa. Zachęcamy ponadto do lektury innych podręczników oraz dostępnych komentarzy do najważniejszych źródeł prawa z zakresu praw człowieka – Konstytucji, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, a także Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Nieocenioną pomocą w odniesieniu do orzecznictwa strasburskiego mogą okazać się przewodniki po tym orzecznictwie (*case-law guides*), publikowane w licznych wersjach językowych na stronie internetowej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, gdy zaś chodzi o dorobek Komitetu Praw Człowieka ONZ – przyjmowane przez niego komentarze ogólne (*general comments*), również dostępne internetowo.

Podręcznik nie zawiera natomiast załącznika z tekstami najważniejszych aktów prawnych, mimo że ich lektura stanowi niewątpliwie warunek konieczny zapoznania się z problematyką praw człowieka. Wobec powszechnej i łatwej dostępności tych tekstów w formie cyfrowej zamieszczanie ich w książce mijałoby się z celem i niepotrzebnie zwiększało jej objętość.

Opracowanie uwzględnia stan prawny i orzecznictwo na 1.07.2019 r.

Żywimy nadzieję, że korzystanie z tego podręcznika będzie nie tylko źródłem satysfakcji intelektualnej jego Czytelników oraz pomocą w zdaniu egzaminu, ale także posłuży upowszechnianiu świadomości na temat aktualnych standardów i kierunków rozwoju praw człowieka – zarówno na poziomie krajowym, jak i w europejskiej przestrzeni prawnej, której Polska jest i pozostanie członkiem.

Rozdział 1

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Literatura: R. Alexy, *Rights and Liberties as Concepts* [w:] *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, red. M. Rosenfeld, A. Sajó, Oxford 2012; T. Chauvin, *Homo iuridicus. Człowiek jako podmiot prawa publicznego*, Warszawa 2014; M.-B. Dembour, *What are human rights? Four schools of thought* [w:] *Handbook of Human Rights*, red. T. Cushman, New York 2014; M. Florczak-Wątor, *Horyzontalny wymiar praw konstytucyjnych*, Kraków 2014; L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2018, rozdz. 4; M. Jabłoński, *Klasyfikacja wolności i praw jednostki w Konstytucji RP* [w:] *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP*, t. I, *Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2010; A. Niżnik-Mucha, *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014; W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011; M. Piechowiak, *Pojęcie praw człowieka* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997; J. Podkowik, *Bezpośrednie konstytucyjne granice wolności człowieka*, PiP 2017/8; M. Sitek, *Prawa (potrzeby) człowieka w ponowoczesności*, Warszawa 2016; A. Stępkowski, *Zasada proporcjonalności w europejskiej kulturze prawnej. Sądowa kontrola władzy dyskrecyjnej w nowoczesnej Europie*, Warszawa 2010; K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999; J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008; M. Zubik, *Podmioty konstytucyjnych wolności, praw i obowiązków*, „Przegląd Legislacyjny” 2007/2; M. Zubik, „Wolność” a „prawo” (pięć hipotez o stosowaniu pojęć konstytucyjnych dotyczących praw człowieka), PiP 2015/9.

1. Prawo podmiotowe i pojęcia pokrewne

W naukach prawnych, a więc także w nauce o prawach człowieka, koniecznością jest świadome i precyzyjne posługiwanie się pojęciami właściwymi tej dziedzinie wiedzy. Jest to niezbędne, aby pojmować i formułować twierdzenia w sposób poprawny merytorycznie. W odniesieniu do praw człowieka szczególnie łatwo o nieporozumienia, ponieważ wiele spośród pojęć odnoszących się do tej dziedziny znajduje zastosowanie w języku naturalnym (nieprawniczym), a ich znaczenie czasami odbiega od tego, które nadają mu prawnicy. Z tego względu, jeszcze przed przystąpieniem do właściwych rozważań, warto ustalić znaczenie kluczowych terminów stosowanych na gruncie nauki o prawach człowieka. 1

- 2 Wyjaśnijmy na wstępie, że prawa człowieka należą do szerszej kategorii tych sytuacji prawnych, jakimi są prawa podmiotowe. Przez **prawo podmiotowe** należy rozumieć zespół uprawnień przysługujących podmiotowi prawa w jego relacjach z innymi podmiotami prawa. Uprawnienia te służą realizacji interesu prawnego podmiotu, któremu przysługują. Inne podmioty są zobowiązane do poszanowania tych uprawnień, a więc co najmniej do nieprzeszkadzania w ich wykonywaniu (będzie o tym mowa dalej).

Od prawa podmiotowego (prawa w znaczeniu podmiotowym) tradycyjnie odróżnia się prawo przedmiotowe (prawa w znaczeniu przedmiotowym), czyli zespół norm składających się na system prawny. Pojęcie prawa przedmiotowego nie będzie miało większego znaczenia w dalszych rozważaniach, ale warto je odnotować już w tym miejscu, aby uniknąć dwuznaczności. Mogą się one brać z tego, że w języku polskim zarówno prawo podmiotowe, jak i prawo przedmiotowe określa się mianem prawa, podczas gdy np. w języku angielskim stosowane są odmienne terminy (*right* jako prawo podmiotowe oraz *law* jako prawo przedmiotowe).

- 3 Skoro prawo podmiotowe jest zespołem uprawnień – czy też, jak się niekiedy mówi, wiązką uprawnień – to **uprawnienie** stanowi jakby cząstkę prawa podmiotowego. Innymi słowy, pojęcie prawa podmiotowego obejmuje wiele uprawnień (praw szczegółowych), które łączy wspólny sens i które odnoszą się do tej samej dziedziny życia. Ich wyliczenie pozwala lepiej zrozumieć, na czym polega dane prawo podmiotowe.

Przykładowo, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego prawo do sądu obejmuje: 1) prawo dostępu do sądu, tj. prawo uruchomienia procedury przed sądem; 2) prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności; 3) prawo do wyroku sądowego, tj. prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd; 4) prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy (wyrok TK z 24.10.2007 r., SK 7/06).

Z kolei na wolność religii składają się „wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. [...] posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują” (art. 53 ust. 2 Konstytucji). Podana w tym przepisie lista uprawnień nie jest zresztą wyczerpująca, lecz jedynie przykładowa.

- 4 Prawa podmiotowe byłyby pozbawione realnego znaczenia, gdyby system prawny nie przewidywał możliwości ich dochodzenia. Prawo podmiotowe skonkretyzowane, tj. takie, którego treścią jest uprawnienie do żądania od oznaczonego podmiotu zachowania się w dany sposób, określa się mianem **roszczenia**. Termin ten ma zastosowanie przede wszystkim w odniesieniu do praw podmiotowych prywatnych,

a więc gdy zobowiązany do zachowania się w dany sposób jest równorzędny podmiot, np. strona umowy cywilnoprawnej. Istnieją jednak także roszczenia publicznoprawne, gdy uprawniony może żądać określonego zachowania się od władzy publicznej, np. od organu administracji.

Nie każda możliwość postępowania przez jednostkę w określony sposób może być uznana za prawo podmiotowe. Mówimy wtedy o działaniu w ramach przysługującej jednostce **sfery możliwości** (postępowania). Jest to pojęcie szersze niż zbiór praw podmiotowych jednostki. Konstrukcja sfery możliwości może się zrazu wydać sztuczna, ale jest ona potrzebna i przydatna. Zauważmy bowiem, że w języku naturalnym używa się często zwrotu „mieć prawo do...”, by określić sytuacje, które nie stanowią praw podmiotowych w opisywanym tu rozumieniu (np. „mam prawo wypaść się w weekend”, „mam prawo nie przyjąć zaproszenia na jego urodziny”). Chodzi tu najczęściej o dopuszczalność postępowania przez jednostkę w warunkach nieuregulowanych przez prawo, w myśl przyjętej w naszej kulturze prawnej zasady, zgodnie z którą co nie jest zakazane, jest dozwolone.

Można też twierdzić, że owa dopuszczalność wynika z wolności osobistej, która oznacza, że nikogo nie wolno zmuszać do tego, co nie jest nakazane przez prawo (por. art. 31 ust. 2 zd. 2 Konstytucji), a więc także, jak w podanym przykładzie, do wczesnego wstawania w weekend lub do przyjmowania zaproszeń na czyjeś urodziny. Taka interpretacja umożliwiłaby kwalifikację – przynajmniej, że nieco sztuczną – wspomnianych zachowań jako przejawów korzystania z uprawnień mieszczących się w ramach konstytucyjnego prawa podmiotowego.

Rzecz komplikuje się jednak w odniesieniu do zachowania podejmowanego w warunkach tzw. dozwoleń prawnego. Łatwo to ukazać na przykładzie: z tego, że działając w warunkach obrony koniecznej, można w pewnych sytuacjach nawet zabić człowieka i nie ponieść za to kary (por. art. 25 k.k.), nie wynika jeszcze, że polskie prawo karne przewiduje prawo podmiotowe do zabijania ludzi. Chociaż więc w języku potocznym wolno powiedzieć, że „w takiej sytuacji masz nawet prawo zabić człowieka”, to na gruncie języka prawniczego lepiej byłoby ów przypadek określić mianem działania w ramach sfery możliwości jednostki.

Jak wcześniej zostało wyjaśnione, prawu podmiotowemu odpowiada obowiązek innego podmiotu (zobowiązanego) zachowania się w określony sposób, np. posiadanie przez jednostkę pełni praw wyborczych nakłada na organy wyborcze obowiązek dopuszczenia jednostki do aktu głosowania. W prawie publicznym można wszakże spotkać się z przypadkami, gdy prawo wyraża jedynie obowiązek władz publicznych zachowania się w dany sposób wobec jednostki, ale nie przyznaje jej samej wprost prawa podmiotowego. Takie normy, przypominające niekompletne prawa podmiotowe, nazywa się zwykle **normami programowymi** albo **zasadami polityki państwa**. Nie ma tu uprawnień, które mogłyby być dochodzone; innymi słowy, jednostce nie przysługuje roszczenie wobec władz publicznych.

Wojciech Brzozowski – doktor habilitowany nauk prawnych, adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Zakładu Prawa Wyznaniowego; sekretarz komitetu redakcyjnego miesięcznika „Państwo i Prawo”; autor publikacji z zakresu prawa konstytucyjnego i wyznaniowego.

Adam Krzywoń – doktor habilitowany nauk prawnych, adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, pracownik Katedry Prawa Konstytucyjnego; autor publikacji z zakresu prawa konstytucyjnego.

Marcin Wiącek – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor uczelni na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Zakładu Praw Człowieka; pracownik Biura Orzecznictwa Naczelnego Sądu Administracyjnego; autor publikacji z zakresu prawa konstytucyjnego.

Podręcznik przedstawia najważniejsze problemy nauki o prawach człowieka. Obejmuje wstępne zagadnienia teoretyczne, informacje o istniejących systemach instytucjonalnych ochrony praw jednostki oraz omówienie treści poszczególnych praw, zwłaszcza praw osobistych i politycznych. Zawiera liczne odwołania do praktyki orzeczniczej organów wymiaru sprawiedliwości i Trybunału Konstytucyjnego, a także organów międzynarodowych, zwłaszcza Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Konstrukcja wykładu nawiązuje w dużym stopniu do systematyki Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Drugie wydanie zostało zaktualizowane i poszerzone o nowe wątki, zwłaszcza dotyczące praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych.

Przy doborze zagadnień szczegółowych i formy ich prezentacji autorzy wykorzystali doświadczenie dydaktyczne, zdobyte dzięki prowadzeniu zajęć nie tylko z zakresu praw człowieka, lecz także dyscyplin pokrewnych, przede wszystkim prawa konstytucyjnego.

Podręcznik jest przeznaczony przede wszystkim dla studentów wydziałów prawa. Ze względu na przystępną formę wykładu może być wykorzystywany przez słuchaczy kierunków pokrewnych, takich jak administracja, nauki polityczne, stosunki międzynarodowe, europeistyka i bezpieczeństwo wewnętrzne.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników
dostępnych online

www.lexoteka.pl

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

ISBN 978-83-8187-091-7

